

DOI: <https://doi.org/10.54937/dspt.2022.22.3.91-102>

An Outline of the Social and Political Thinking of Ján Francisci

Ein Überblick über das soziale und politische Denken von Ján Francisci

Náčrt sociálneho a politického myslenia Jána Francisciho

Marián Ambrozy

Abstract

The study is an attempt to outline the socio-political thinking of Ján Francisci in the reflection of his written heritage. We seek to understand the philosophical context of the problem within this goal. We see the thinking of Francisci in relation to Hegel, the national movement of Slovaks and Slavic peoples. We also focus on its socio-philosophical orientation. We also analyze the historical side of the issue. We are based on biographical memories, letters, scattered thoughts. The ultimate goal is to prepare an image of the social, philosophical and political views of Ján Francisci on the basis of existing material.

Keywords: Ján Francisci. Liberalism. Conservatism. Old Slovak school. New Slovak school. Štúr's school.

Úvod

Sociálne a politické myslenie Jána Francisciho Rimavského – vojaka, básnika, žurnalistu a politika, možno podľa slov Perného charakterizovať tak, že v jeho spisoch „môže čitateľ nájsť (iba v intuitívnej forme) predstavy o veľkej budúcnosti Slovanov, herderovsky mesiášske predstavy a objektívne predstavy o budúcnosti ľudstva“ (Perný 2021, s. 38). Témou Francisciho úvah bol národ a duch ľudskosti, ktorý sa objektivizuje v činnosti národa.

Osobnosť Jána Francisciho bola v meruôsmych revolučných rokoch i v matičných rokoch vnímaná v role agitátora – bol napokon organizátorom národných gárd, ako aj predsedom Národného zhromaždenia v Martine. Do povedomia verejnosti sa dostal politickou činnosťou (Bielik 2012, s. 23). Skvelým organizátorom bol už ako stredoškolač, z jeho iniciatívy vznikla Jednota mládeže slovenskej pri ev. a v školách v Uhorsku. Známy je aj svojou agitačnou činnosťou na vidieku. Napokon zastával aj pozíciu liptovského

župana. V celom rozsahu odmietal národnostný útlak Slovákov, ktorý zosilnej najmä v období po rakúsko-uhorskom vyrovnaní. V tomto období sa po penzionovaní z pozície liptovského župana staral o publikovanie slovenskej národnej tvorby v zmysle realizácie fyzických výtlačkov kníh. V kníhtlačiarsko-účastinárskom spolku v Martine strávil Francisci 27 rokov. Ján Francisci nahradil dovtedajšieho predsedu Jána Kohúta pre jeho údajnú zaneprázdnenosť roku 1870 a na tejto pozícii pôsobil do roku 1897. Na valných zhromaždeniach sa fyzicky zúčastňoval až do svojej smrti roku 1905 (Trnkóci 2019).

Ideové formovanie Jána Francisciho

Janko Francisci si želal, podobne ako Janko Kráľ, postupnú premenu Uhorska na jeho liberálnu formu, a to aj v zmysle možností rozvoja slovenského jazyka a kultúry (Káša 2016, s. 33). Svoje bohaté politické pôsobenie reflektuje aj vo svojich spomienkach. „Francisciho život bol poznamenaný mnohými dramatickými okolnosťami, preto je prirodzené, že ich do svojich memoárov zahrnul“ (Szentesiiová 2011, s. 524). Bagin dáva zmyslu Francisciho memoárov vyššie poslanie. Podľa neho sa náš národovec usiloval „poskytnúť národnému spoločenstvu mravnú oporu v čase, keď slovenský život prechádzal obdobím stagnácie a krízy“ (Bagin 1980, s. 138). Szentesiiová s tým nesúhlasí. Tvrdí, že Francisciho memoáre sú racionálne pragmatické (Szentesiiová 2011, s. 524).

Po formovaní na gymnáziách v Ožďanoch a v Levoči mal významný vplyv na Francisciho ideovú orientáciu jeho pobyt v Bratislave ako študenta evanjelického lýcea. Tu sa prehĺbila jeho včasnejšia národná orientácia, rovnako tu mladý Francisci prišiel do kontaktu s myšlienkami romantickej filozofie. Je zaujímavé, že pri hodnotení spomínanej inštitúcie vníma Szentesiiová ovplyvnenie Hegelovou filozofiou vo Francisciho tvrdení, že poslucháči boli uvedení následkom vplyvu prostredia do extázy v zmysle oduševnenia za Slovanstvo a Slovákov na základe Štúrových prednášok. Podľa Szentesiiovej nešlo o objektívny opis situácie, ale o dôsledok ovplyvnenia Hegelovou filozofiou.

Janko Francisci vo svojich spomienkach takmer nikde neuvádza žiadne náznaky šovinizmu. Jeho v podstate celoživotné národne pozitívne presvedčenie je nacionalistické, avšak nie je šovinistické. Jedinou výnimkou sú občasné narážky na Židov, ktoré nie sú pozitívne. Spomína, že ako dieťa síce nechcel čítať maďarsky, no nebolo to z ničoho iného než z lenivosti, nie zo zlého vzťahu voči tomuto jazyku alebo národu. Napokon sa maďarsky (i latinsky) naučil na gymnáziu v Ožďanoch, ktoré materiálne podporovala barónka Korponayová. Po objavení *Česko-slovenskej gramatiky* od Pavla Šramka, farára v Klenovci, v knižnici nebohého otca sa u mladého Francisciho začalo budovať národné povedomie. „To bolo prebudenie sa vo mne Slováka“ (Francisci 1956). Tu je veľmi zaujímavý opis Sama Bohdaňa Hroboňa, ktorý nám Francisci zanechal. Z neho možno odpozorovať vzťah k špecifickej

Hroboňovej mesianistickej filozofii. Spomienky doslova uvádzajú, že Samo Hroboň sa tratil vo vlastných utópiách a napokon sa pominul bez výsledku, ktorý do svojho snaženia vkladal (Francisci 1956). Avšak dáva mu najväčšiu zásluhu za svoje vlastné slovenské národné prebudenie. Objavenie sa povedomia pravda začalo už počas štúdií v Levoči. V tejto súvislosti vníma ako významné postavenie lýcea v Bratislave, čo Szentesiová problematizuje. Nevidíme dôvody spochybňovať Francisciho úsudok a spomienky, veď Ústav, na ktorom pôsobili okrem významných vedecky aktívnych pedagógov aj národne orientované osobnosti (Palkovič, Štúr etc.), určite mohol pôsobiť na svojich študentov tak, ako to opisuje Francisci. Náš spisovateľ síce pasáž hodnotenia ústavu umiestnil na mieste, kde sa vyjadruje k Štúrovmu výkladu Heglovej filozofie dejín, avšak nevidíme dôvod, prečo Francisciho hodnotenie bagatelizovať len preto, že sa v pasáži nachádza aj narážka na Heglovu filozofiu dejín. Súhlasíme teda s jeho tvrdením, že „škola Štúrova stala sa vodičom a najúčinnjším faktorom v živote národa slovenského“ (Francisci 1956). Najviac ho z prednášajúcich rozhodne ovplyvnil Štúr. Ako sám píše, v Bratislave sa vyvinul na oddaného syna národa slovenského a Slovanstva. Uvedomoval si nerozvinutosť slovenského národného života v plnej miere potenciálu. V tomto zmysle už roku 1841 v liste Šemberovi píše, že „Slovensko naše ne tu nejposlednejší úlohu hraje ve Slovanstvu“ (Francisci 1990).

Postoje voči iným konfesiam a národom

Latinčinu chápe ako síce používaný, ale v podstate mŕtvý jazyk, cudzí Slovákom. Uznáva nielen pozitívnu úlohu bibličtiny vo vzdelávaní Slovákov, ale rovnako aj kladné rozhodnutie katolíckych národne zmýšľajúcich intelektuálov, u ktorých zvíťazil Bernolákov jazyk nad konkurenčným jazykom J. I. Bajzu. Vytvorenie nového jazyka, ktorý bol umelo konštituovaný na základe predspisovnej formy – kultúrnej západoslovenčiny, spája Francisci s praktickými potrebami protireformácie. Učené slovenské tovaríšstvo Francisci hodnotí veľmi pozitívne, predovšetkým prácu Bernoláka a Fándlyho. Rovnako sa v kladnom duchu zmiňuje aj o katolíckom Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej. V zmysle konfesijných vzťahov, z riadkov životopisu je u Francisciho vycítiť veľmi ústretový postoj evanjelického intelektuála voči katolíkom. Je to pozoruhodné a svedčí to o ekumenickej otvorenosti nášho autora, i vzhľadom na to, že v svetskej hierarchii evanjelickej cirkvi a. v. zastával vysokú pozíciu (superintendenciálny dozorca). Neskôr si aj vzal za manželku katolíčku a úzko spolupracoval s katolíckym biskupom Štefanom Moyzesom. Napokon Moyzesovi venoval aj spis *Črty z doby moysesovskej*, v ktorom o ňom píše s úctou a s obdivom. Uvedomuje si, že pridržanie sa bibličtiny evanjelikmi mohlo katolíkov i znechutiť. Kriticko-konfesijný nadhľad rozhodne Franciscimu nechýbal. Na jednej strane vytyka Slovákom prelomu 18. a 19. storočia konfesijnú rozdrobenosť, na druhej strane katolíkom upätie

sa najmä na jazykovú stránku obrodenia, zanedbávajúc jeho širší rozmer. Francisci pripomína, že Štúrove prednášky histórie neboli pozitivistickým vypočítaváním behu udalostí, ale podľa Štúra výklad histórie má obsahovať aj ideu vývinu ľudstva, t. j. filozofiu dejín. Tu Francisci neodporuje tejto myšlienke, zrejme ovplyvnený Hegelom, ktorý skoncipoval konkrétnu filozofiu dejín.

Francisci píše, že si neosvojil myšlienky poľského národného obrodenia pre príliš deklarovaný rusofóbny postoj. Ako je možné nájsť medzi riadkami, voči takémuto postoj, ktorý mohol vzniknúť z čítania poľskej literatúry, sa vymedzil Štúr, ktorý chránil študentov pred rusofóbiou. Píše i o tom, že Škultéty a Štúr ho nadchli príkladom študentom k asketizmu. Tento rezervovaný postoj voči poľskému hnutiu nezastával Francisci od mladosti. Mladý Francisci udržiaval ilegálne kontakty s poľskými emigrantmi (Škvarna 2000). Známe je aj to, že ako študent v Bratislave, ako námestník profesora v Levoči, ale ešte aj ako študent v Prešove obdivoval poľské revolučné myšlienky (Franková 2010, s. 37). Francisciho vyjadrenie smerom k poľskému národnému obrodению post hoc v životopise pokladá Čepan za modifikované a účelové. „Dnes je evidentné, že styky slovenských romantikov s poľskou emigráciou nie sú také náhodné a sporadické, ako sa kedysi zdalo“ (Čepan 1980, s. 70).

Viedenský kongres a jeho výsledky opisuje ako ustanovenie prevahy Nemcov nad Slovanmi, a v Haliči Poliakov nad Rusmi, vzhľadom na ich zlé vzťahy. Rozhodne vystupuje ako kritik absolutizmu, ktorý v habsburskom súštatí reprezentoval kancelár Metternich. Francisci sa s nevôľou díva na totalitárnu moc, ktorá navyše utužovala stále feudálny systém, ktorý v časoch jeho mladosti prežíval v Uhorsku. K slobodným myšlienkam francúzskej revolúcie mal tak zrejme čiastočné sympatie, keďže boli v priamom protiklade voči status quo, ktorý panoval vo vtedajšom Uhorsku. Francisci vyjadruje sympatie k zrušeniu feudálneho systému a k zavedeniu občianskej rovnoprávnosti.

Francisci sa rozpisuje v zmysle politických názorov trochu viac. Konštatuje, že „medzi Slovákami a Maďarmi ani podľa histórie, ani podľa „Corpus juris“ žiadnej roztržky a rozopre a nepriateľského deja nebolo“ (Francisci 1956). Kriticky hodnotí germanizáciu vzdelávania za Jozefa II. Rakúsko vnímalo Slovanov ako nepriateľský element a skôr napomáhalo vzniknutej maďarizácii, konštatuje Francisci. Z jej promaďarizačného postoja obviňuje aj palatína Jozefa, syna Leopolda II.

Francisciho ponímanie Slovákov a ich práv

Janko Francisci kritizuje Kossuthovho vyhlásenie, v ktorom menovaný tvrdil, že poddanstvo a práca sú jednoducho osudom poddaných. Na zasadaní snemu mu oponoval jediný poslanec – Ľudovít Štúr. Francisci sa usiluje odhaliť dôvody neskoršieho politického salta, ktoré vykonal Kossuth. Lajos Kossuth sa podľa neho obával, že "Austria, aby získala a povďačnosťou si

zaviazala ku svojej obrane a pomoci, a zase aby Kossuthovej stránke a jej snahám odcudzila poddanstvo, predíde Kossutha vypovedaním slobody a občianskej oprávnenosti poddanstva a zrušenia panštiny" (Francisci 1956). Na druhej strane, Kossuth s tým spojil aj otázku nadvlády maďarčiny v Uhorsku. Bolo to, ako o tom referuje náš národovec, na úkor nemaďarských národov, ktorých predstavitelia neboli s takýmto riešením spokojní. Preto sa začali organizovať rôzne petície a zhromaždenia na podporu slovenského jazyka a slovenčiny. Avšak v otázke oslobodenia poddanstva od povinností a zrovnoprávnenia občanov Uhorska v zmysle zotretia rozdielov medzi šľachtou a nešľachticmi sa nezeman Francisci jednoznačne stavia na liberálnu pozíciu.

Pozícia nášho politika vo veci oddelenia Čechov a Slovákov v zmysle samostatných národov je jednoznačná. Od roku 1843 nielenže píše v štúrovčine, ale obhajuje nielen samostatný slovenský jazyk, ale aj slovenskú literatúru. Pri tejto príležitosti môžeme pozorovať hegeliansky filozofický pohľad na jazyk. Zjavne hegeliansky vysvetľuje vzťah jazyka a ducha: „reč je vytvor a obraz ducha na to utvorená, aby sa duch skrze ňu vyvíňoval, a predne aby sa mohol ukázať čo je, aby bol skutočným, aby bol duchom – bez reči sa duch nemôže myslieť. Ale ponevaď si reč duch tvorí, tvorí si ju podľa stupňov svojho vyvinutia, tedy reč si duch i vyvinuje“ (Francisci 1990). Duch vo svojom procese sebauvedomovania si teda vytvára jazyk, aby mal možnosť vyjadriť svoju podstatu. Myslí tým zrejme národného ducha, nie svetového ducha, keďže hovorí o rozličných duchoch a o ich rozličnom vývine: „Rozličnie ale duchy rozličnie majú formy svojho vyvíňovania“ (Francisci 1990). Takto prostredníctvom hegelovskej filozofie obhajuje aj slovenčinu ako samostatný jazyk proti češtine. Česká reč je síce blízka, ale „preci je ni naša, je cuzia, nevyrostla z ducha nášho, a tedy je ani nie ten vyvolený prostredok k vyvinutiu nášho ducha“ (Francisci 1990). Francisci odmieta Kollárov prístup, ktorý hovorí o štyroch slovanských literatúrach. V tomto zmysle sa o tom, že Štúr začína v novej forme slovenčiny vydávať noviny, vyjadruje pochvalne.

Veľmi podobné úvahy o duchu národa možno nájsť aj v úvode k zbierke *Slovenskje povestí* (1845). „Novorodení duch Slovanstva, najmladší sin ľudstva, je ten posvećení a vivolení hrdíina, ktorí, chťiac sebe svet a živuot stvorit', vistupuje i na zázračnou toto pole, a hladá na ňom pre seba životnej krve, hladá a zbjera elementi, do ktorích bi sa vťelesniu, on to troskotajúc kljadbi zakuklenost'i, na ích zboreňinách jasnje chrámi praudi vistavuje“ (Francisci 1845, s. 7). Hlavného hrdinu chápe Francisci ako toho, ktorého duch sveta uznal za dozretého. I tu, ako pripomína Hajko, tvrdí, že každý národ má svojho špecifického ducha. Ako tvrdí, večný zákon života je duch sveta. Trefnejšie sa prihlásiť ku Hegelovi vari Francisci ani nemohol. Slovania tak majú národného ducha. O slovenskej povahe má pritom lichotivú mienku, ako píše v knižke *Hlas ze Slovenska o centralisací a foederací*: „Že mravnosť Slovákov, ktorých národný ráz najme vlastenectvom, rodomilstvom a milovnosťou pokoja sa vyznačuje, o moc lepšie stojí, jako v Maďarou, to je zo statistických výkazou trestných jasne patnuo“ (Francisci 1851, s. 9). I v uvedenom spise hovorí

o večnom duchu v národe, ako pripomína Hajko (2018, s. 170). Pre charakteristiku hegelovsky poňatého národného ducha videl Francisci ako veľmi dôležité národné povesti, ktoré usilovne zbieral i vydával.

Francisci maďarizačné pomery kritizuje už skôr, napríklad v liste A. H. Škultétymu (1842) sa rozhorčuje, že v malohontských ľudových školách sa vo štvrtom ročníku učia všetky predmety maďarsky. Zrejme je aj Francisciho sympatizovanie s Chorvátmi a Srbmi v zmysle ich národného obrodzenia. V Liste A. H. Škultétymu (1841) vyjadril rešpekt k politickým aktivitám Chorvátov, „nebo ukázali, že jsou oni vlastní sví páni, aniž se jiných hnevu nebojí, a o přízeň nestojí“ (Francisci 1990). O Srboch sa vyjadril o rok neskôr v liste tomu istému adresátovi, že začínajú poriadne žiť a pracovať, národne sa vzťahujú, čoho dôkazom sú výnosné zbierky na Maticu srbskú, čo vníma ako v tom čase nedosiahnuteľný stav pre Slovákov. Pokiaľ Srbov za niečo kritizoval, tak za to, že sa starali najmä sami o seba a nie o ostatné slovanské národy, ako píše v liste biskupovi Moyzesovi (1862).

Ján Francisci sa stal na základe všeobecne vyjavenej vôle dobrovoľníkov ich kapitánom, čo sa udialo v Rimavskom Brezove. V ideovom zmysle úplne podporoval dobrovoľnícke akcie, kriticky vníma odstúpenie Hodžu od dobrovoľníckych aktivít na jeseň 1848. Podstatné je, že Francisci i na konci života hodnotil zapojenie sa Slovákov v boji proti Maďarom po boku cisárskej armády ako pozitívny a nevyhnutný krok. Odôvodňuje to takto: „ak by sa Slováci boli pridali k Maďarom, i ako sila i ako svoju zvláštnu národnosť znamenajúci faktor, boli by úplne utonuli v pochope maďarstva, a zoči-voči Austrie boli by považovaní bývali za predmet i vojenského i policajného prenasledovania bez všetkého ďalšieho významu“ (Francisci 1956). Slováci sa tak postavili k ostatným slovenským národnostiam, okrem Poliakov, od Maďarov sa v tej dobe nedala očakávať žiadna ústretovosť voči právam Slovákov. Z Francisciho slov je badať veľké ocenenie politiky cára Mikuláša I. za jeho intervenciu voči maďarskej revolúcii, ktorú hodnotí ako tvrdú voči nemaďarským národom. Z viacerých miest je vnímať priaznivý vzťah voči Rusom, čo je kompatibilné s tým, že neskôr nebol polonofilsky orientovaný. Pripomína to viackrát. Nota bene, o finančnej podpore pre slovenské inštitúcie korešpondoval aj s členom Ruskej akadémie vied Vladimirom Ivanovičom Lamanskim (1880). Francisciho angažovanosť bola takmer zastavená jeho hroziacou násilnou smrťou. „Do smrti mal problém hovoriť o pocitoch, ktoré prežíval v temnici a počas súdneho procesu, keď odsúdeným už kresali šibeničné stĺpy a jeho matka priniesla plachtu, do ktorej chcela po poprave zavinúť jeho mŕtve telo“ (Kodajová 2014, s. 26).

Jeho hodnotenie politického neúspechu Slovákov v zmysle obsadenia dôležitých úradov po revolučných rokoch, sa nesie aj v tom, že Slováci na jednej strane mali málo schopných inteligentov, ktorí by mohli zastávať nejaké úrady. Pokiaľ takí jestvovali, boli to zemanovia, ktorí mali problém s tým, že by mali zastávať úrady, v ktorých mohol na rovnakej pozícii sedieť aj nešľachtic. Dovtedy to možné nebolo principiálne, a tak úsilie použiť ich

ako úradnícku elitu postavenú na občianskej a nie rodovej báze, väčšinou sabotovali. Mnohokrát opakované a nie úplne pravdivé kliše, že zemani boli napospol národní odrodilci, v tomto období ešte neplatilo a ani neskôr, hoci sa pomery zmenili, to nie je možné vyhlasať paušálne. Dôkazom toho je aj súčinnosť slovenskej šľachty v Memorande národa slovenského, čo dosvedčuje aj Francisci. Slovenskí úradníci sa uchytili s väčším úspechom iba vo Zvolenskej stolici. Okrem tejto stolice niekoľko málo Slovákov obsadilo zopár dôležitých úradníckych pozícií. Rakúska politická elita mala za zámer Uhorsko v porevolučnom období germanizovať, čo Francisci predostiera ako hlavný cieľ Viedne.

Francisci podporoval hlavný politický cieľ Memoranda národa slovenského, ktorým bolo hornouhorské slovenské Okolie, prvá forma územnej organizácie Slovenska. Bol i členom audiencie u cisára a uhorského kráľa Františka Jozefa I. Jeho podiel na vzniku a chode Matice slovenskej je známy. Francisci bol pragmatickým politikom s vynikajúcim prehľadom. Vyslovil sa aj o príčine postupného ustania podpory Viedne voči slovenským národnostným požiadavkám. Domnieva sa, že voči zámerom Viedne sa najvýznamnejší politicky činní Slováci stavali vlašne. „Viedeň očakávala, že biskup Moyses a vôbec slovenský národ zodvihne a vyvinie tuhú akciu za centrálny parlament za oboslanie Slováckmi centrálnej a jednotnej ríšskej rady. A to sa nestalo. Takým činom Slováci ako neupotrebitelný faktor upadli vo Viedni do nemilosti a u uhorských konštitucionalistov, u Maďarov a u nepriateľov Slovákov vôbec počítalo sa im to za neodpušiteľný smrteľný hriech“ (Francisci 1956). Neskôr po vyrovnaní stojí Francisci jednoznačne na strane Starej školy slovenskej, o Novej škole a ich novinách síce píše pomerne zdržanlivo, ale z textu sú zrejmé vážne výhrady (List Michalovi Fedorovičovi Rajevskému 1869). Aj v liste Dusarovovi ukazuje na to, že pod pláštikom jednoty Svätoštefanskej koruny sa môže skrývať maďarizácia (1869), kde ukazuje pesimizmus v oblasti novej spolupráce s uhorskou vládou (Goszczyńska 2019, s. 54). Napokon Francisciho list Bobulovi (1870) je korektný, autor sa pýta na zámery novej školy slovenskej. „Vystríhal pred vzájomnými nezhodami Starej a Novej školy slovenskej“ (Franková 2010, s. 109). Nedôveroval však v realnosť snáh Novej školy slovenskej o slovensko-maďarské vyrovnanie. Po zatvorení Matice i gymnázií sa Francisci miesto v podstate znemožnenej politickej činnosti sústredil na literárne pole, kde sa významne zaslúžil o slovenskú tlač.

Náčrt filozofických a sociálnych názorov Francisciho

Hegelova filozofia je badateľná aj pri pokuse uchopiť podstatu slovenských povestí. Francisci píše, že povesť musí mať nejaký hlavný bod, kde píše o mravnosti (syntéza v triáde legalita, moralita, mravnosť). Povesť musí mať istý vzťah k svetu, mať prítomné tému buď náboženstva, spoločenského života, čo síce nesie mravný náboj, avšak ako umenie musí mať peknú formu, ktorej zodpovedá obsah. Tá krása musí byť slovenská, píše

Francisci v liste Škultétymu r. 1844, „táto slovenskosť pozostáva v plastičnosti, úplnosti a zaokrúhlenosti obsahu aj formy“ (Francisci 1990). Ide o vyšší stupeň plasticity ako u Grékov, ako v gréckych mýtoch. Krása by mala byť spojená s vidieckym štýlom. Dobro má úplne hegeliánsky svoj protiklad v zle, musí ho dialekticky prekonávať. „Dobro sa uskutočňuje; ale aby mohol dej do povesti súci postáť, potrebuje to dobro svoj odpor, ktorý mu prekáža, a to je zlo“ (Francisci 1990). Látka povesti je opis boja dvoch hodnotových opozít. Napokon, zachoval sa i list Hroboňovi, v ktorom ho Francisci prosí o požičianie Hegelových textov (1844). Francisci sa vyjadruje aj k logickej výstavbe homílie, keď v pozoruhodnom liste častému adresátovi Škultétymu (1845) vykladá, že použil zamlčané premisy, preto sa jeho kázeň zdala nelogická. Či použil aj Hegelovu dialektickú logiku nevedno, nie je to však vzhľadom na jeho filozofickú orientáciu nepravdepodobné.

Niektoré postrehy a názory Francisciho možno uviesť ako doklady jeho názorov. Nemal v obľube teologické názory nemeckého racionalistu Karla Gottlieba Bretschneidera. Ten vzbudil pozornosť zhromaždením argumentov proti Jánovmu autorstvu Jánovho evanjelia, čo v neskorších spisoch označil len za marketingový ťah, ktorý ho mal ako autora zviditeľniť. Francisci mu vytýka racionalistickú pozíciu Bretschneidera a tvrdí, že tento autor nie je vhodný ako podklad pre prednášky. Jeho spis *Die religiöse Glaubenslehre* označil Francisci hegeliánskym slovníkom za „ten najsuchší racionalizmus, ktorý k ničomu nevedie, iba k holote myšlienky“ (Francisci 1990). Odporúča mu Hurbanovu učebnicu *Unia, čili spojení lutheránů s kalvíny v Uhrách*, Budapešť (1846), ktorú pokladá za teologicky nezávadnú.

Pre charakteristiku sociálneho a politického myslenia Francisciho je veľmi zaujímavý list Hroboňovi z roku 1847. Francisci nepokladá za správne, že *Slovenské národné noviny* nemajú nijakú politickú orientáciu. Kým maďarskú žurnalistiku hodnotí ako žurnalistiku aristokracie, čo podľa Francisciho protirečí princípom Slovanstva, vyzýva k orientácii hlavnej tribúny národnej žurnalistiky. „Preto hovorím, naše noviny si musia princíp liberálno-demokratický vystaviť, ak chcú byť slovensko-národnými“ (Francisci 1990). Zdôvodňuje to tým, že ľud nemá v podstate žiadne práva a všetko si musí vybojovať. Antifeudálna zánietenosť nášho dejateľa bola veľmi silná. Podobne v prospech liberálnej orientácie novín argumentuje v liste Štúrovi z toho istého roku. Vo veľmi kritickom liste to Štúrovi predostrel jasne: „Čo by teda mal byť princíp novín našich? Čo sa obsahu dotýče rovnoprávnosť, sloboda občianska, prístup k úradom verejným, istota osobná a mania atď. atď.; a z ohľadu formy liberalismus, ktorý s opozíciou púhou miešať netreba“ (Francisci 1990). Francisci Štúra síce obdivoval, avšak nebol s ním stále za jedno. V mladosti mal s ním spor o spôsob vedenia Slovanského ústavu. Štúrovci oscillovali medzi konzervativizmom a liberalizmom. „Štúr deklaroval využívanie pozitívnych stránok oboch ideí – konzervatívnych aj liberálnych. Francisci sa zasa rád označoval za nenapraviteľného liberála“ (Škvarna 2000, s. 21). Podobné politické princípy vyznávali aj maďarské reformné kruhy, čo bolo

dôvodom Štúrových výhrad, upozorňuje Škvarna. Ako sme videli vyššie, Francisci pokladal Kossuthov liberalizmus za účelový. Napriek názorovým rozdielom, po istú dobu bol Francisci levočskou obdobou Štúra. „Od septembra 1844 bol Ján Francisci zástupcom profesora (Karla Hlaváčka) slovenského jazyka a literatúry na lýceu v Levoči“ (Zubácka 2001, s. 98). Podobne ako Štúr v Bratislave, i on bol z postu odvolaný. Jeho antifeudalizmus a s tým spojený liberalizmus bol tak silný, že sa nebránil ani myšlienke násilného odstránenia feudálnych vzťahov (Franková 2010, s. 63). V rukopise ostala práca *Zrkadlo pre ľud slovenský*, kde sa takéto radikálne myšlienky vyskytujú.

Šlo v značnej miere aj o slobodu národných práv Slovákov v Uhorsku, pričom Francisci spomína aj iné nemaďarské národnosti. Apeloval aj na prístup do úradníckych pozícií pre nešľachticov. Maďarskú politiku pritom v danom období (1847) hodnotí ako konzervatívnu a aristokratickú. Šľachta nebola obľúbenou spoločenskou vrstvou pre Francisciho, čo dokumentuje vo viacerých spisoch, Hajko napr. upozorňuje na *List zo Slovenska* (1861). „Odsudzoval Štúrove kompromisy so zemianstvom“ (Franková 2010, s. 63). V značnej miere jej vytyka takú mieru závislosti na rôznych privilégiách, že je ochotná zriecť sa národnosti i náboženstva, čo platí podľa neho nielen v slovenskom kontexte. Ako podotýka Hajko, „ich morálka je morálkou moci“ (Hajko 2018, s. 167).

Jeho opozícia proti feudalizmu nemala len politický rozmer. Ako postrehol Hajko, problematika pokroku je u Francisciho kľúčová. „Ján Francisci chápal problém pokroku národa najmä ako problém praktického zabezpečenia lepších materiálnych podmienok pre jeho existenciu“ (Hajko 2018, s. 176). Svedčia o tom jeho národohospodárske a ekonomické práce. Hospodársky pokrok spolu s politickými právami v rámci liberalistického zmýšľania považoval za základ povznesenia ľudu. Slobodu národa vnímal ako spojenie individuálnych i kolektívnych práv Slovákov spolu s hospodárskou úrovňou.

Stanoviská ostatných národovcov voči osobe Francisciho neboli stále pozitívne. Vajanský sa o ňom nie raz vyjadruje veľmi nevyberane. Našťastie jeho hlas nemá echo v podobe, že by sa ostatní národovci boli vyslovili unisono rovnako. Hoci Mináč spomína, že čokoľvek robil, bolo to na úrovni doby, ale nič geniálne, treba to napraviť na pravú mieru. Ako hovorí Hajko, „Francisciho zaťaženosť verejnými vecami bola príliš veľká na to, aby mu zostával adekvátny priestor pre teoretickú, odbornú či vedeckú tvorbu“ (Hajko 2018, s. 160). Teoretické úvahy Francisciho sa síce vyskytli v jeho tvorbe a celkom určite možno tvrdiť, že mal nejaké konštantné sociálne i filozofické názory, ale nekoncentroval ich v nejakom pojednaní. Možno ich nájsť v úvodníkoch, listoch, životopisných spomienkach. Ani Francisci sa nevyhol priamym dotykom s filozofiou. „Pripomíname, že osvojovanie a prerábanie Hegelovej filozofie v tvorbe štúrovcov napokon vyústilo až do sformovania dvoch relatívne samostatných ideových pozícií, resp. podôb filozofovania: jednou bol štúrovský variant hegelovstva (Ľ. Štúr, J. M. Hurban, A. Sládkovič), druhou bol štúrovský variant antihegelovstva (M. M. Hodža, S. B. Hroboň, P. K. Hostinský a ďalší)“ (Dupkala 2009, s. 556).

Už sme spomínali ovplyvnenie Francisciho Hegelom. Aj keď Hajko hovorí, že kontakt Francisciho s klasickou nemeckou filozofiou bol pravdepodobne z najväčšej časti sprostredkovaný cez Štúrove prednášky, nemožno tvrdiť, že Francisci, známy nemeckého jazyka, nečítal priamo Hegelove texty, ako sme videli vyššie, o ich zapožičanie prosí Hroboňa.

Francisciho neovplyvnil len Hegel, ale aj Herder. Ako spomína Hajko, „aj u Jána Francisciho sa stretávame s herderovsky a čiastočne aj s mesianisticky znejúcimi myšlienkami o jedinečnosti slovanského ducha, o skvelej budúcnosti Slovanov a najmä Slovákov“ (Hajko 2018, s. 166). Jeho filozofické úvahy o Slovanoch s Slovákoch sú vlastne kombináciou postojov Herdera a Hegela, Vlastný charakter národa je spojený s jeho špecifickým národným duchom. Roviny abstrakcie sú prítomné v riadkoch u Francisciho pomerne riedko, skôr ide o aplikáciu princípov do konkrétneho pretavenia v kultúre, práve, v hospodárstve.

Janko Francisci Rimavský, organizátor slovenského národného hnutia, politik, kníhtlačiar, zberateľ národných povestí a príležitostný spisovateľ, nebol zďaleka iba príslušníkom dôstojníckeho zboru slovenských dobrovoľníkov, hoci práve v tejto úlohe je najznámejší. „Stredo európska synkretická národných motívov a symbolov je hádam najzreteľnejšia na kanonickom obraze slovenského deväťnásteho storočia, na portréte Jána Francisciho ako dobrovoľníckeho kapitána, ktorý namaloval Peter Bohúň okolo rokov 1849 – 1850“ (Zajac 2011, s. 919). Hoci ho za filozofa a etika nemožno pokladať, jeho mnohostranná činnosť bola poznamenaná aj dotykmi s týmito disciplínami vo forme aplikácie.

Záver

Pokúsiť sa o vyjadrenie sociálnych, filozofických a politických názorov u Jána Francisciho Rimavského nie je príliš intelektuálne obtiažne, aj keď si to vyžaduje poznanie jeho pomerne roztrúseného diela. V rámci neho je možné spoznať jeho názory, aj keď tento národný dejateľ nezanechal dlhšiu, obsahovo filozofickú prácu. Jeho praktická orientácia však potrebovala zaujať nejaké stanovisko v uvedenej problematike, a tak môžeme jeho názory nájsť v listoch, memoároch a príležitostných spisoch. V rámci nich možno charakterizovať Francisciho ako liberálneho, radikálne antifeudálneho mysliteľa. Bol národne orientovaným nacionalistom, no nikdy nebol šovinistom. Objavili sa u neho väzby aj na iné národné slovanské hnutia, v mladosti na poľské, srbské, chorvátske, neskôr na ruské. Francisci stál na radikálne proslovenskej pozícii v prospech národného okolia, jazykových, hospodárskych a kultúrnych práv. Jeho pronárodný i protifeudálny postoj sa spájal aj s úsilím o hmotné povznesenie Slovákov. Filozoficky inklinoval k Hegelovi, ako aj k Herderovi. Ako presvedčený hegelian stál, a to aj so zbraňou v ruke, pri všetkých dôležitých národných pohyboch Slovákov počas svojho života.

Bibliografia

- BAGIN, Albín; 1980. *Memoárová próza Jána Francisciho*, In: Literárne postavy Gemera 3 Janko Francisci-Rimavský. Osveta: Martin, s. 137-147.
- BIELIK, Ivan; 2012. *Východný alebo západný nacionalizmus? Prípadová štúdia Slovenska*. Brno: MU, 47 s.
- ČEPAN, Oskár; 1980. Ján Francisci – organizátor levočskej mládeže, In: Literárne postavy Gemera 3 Janko Francisci-Rimavský. Osveta: Martin, s. 14-22.
- DUPKALA, Rudolf; 2009. Philosophizing in Slovakia: Reflections and Contexts (On the Receptivity of the Philosophical Thought in Slovakia). In: *Filozofia* 64 (6), s. 552-559.
- FRANCISCI, Ján; 1845. *Slovenskje povestí*. Levoča: Jan Werthmüller a sin, 127 s.
- FRANCISCI, Ján; 1851. *Hlas ze Slovenska o centralisaci a federaci*. Viedeň: Tiskem Mechitharistů.
- FRANCISCI, Ján; 1956. *Vlastný životopis – Črty z doby moysesovskej*. Bratislava: SVKL, 384 s.
- FRANCISCI, Ján; 1990. *Listy Jána Francisciho 1*. Martin: Matica Slovenská, 292 s.
- FRANCISCI, Ján; 2004. *Listy Jána Francisciho 2*. Martin: Matica Slovenská, 455 s.
- FRANKOVÁ, Libuša; 2010. *Ján Francisci-Rimavský (1822 – 1905)*. Prešov: Centrum antropologických výskumov, 162 s.
- GOSZCZYŃSKA, Joanna; 2019. Przełom czy kontynuacja? Słowacka myśl polityczna po roku 1867, In: *Poznańskie Studia Slawistyczne* 17, s. 43-57. <https://doi.org/10.14746/pss.2019.17.3>
- HAJKO, Dalimír; 2018. *Slovenské provokácie*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov, 233 s.
- KÁŠA, Peter; 2016. Romantyzm Słowacki z perspektywy postkolonialnej (kontexty historyczne i kulturowe), In: *Świat Tekstów. Rocznik Szupski* 14, s. 27-40.
- KODAJOVÁ, Daniela; 2014. Ján Francisci – druhý život (život a dielo v pamäti), In: *Slovenská literatúra* 61 (1), s. 13-37.
- PERNÝ, Lukáš; 2021. The Roots of Slovak Utopianism and Utopian Concepts of 1848, In: *Filosofija. Sociologija* 32 (1), s. 32-41. <https://doi.org/10.6001/fil-soc.v32i1.4377>
- SZENTÉSIOVÁ, Lenka; 2011. K vybraným aspektom vlastného životopisu Jána Francisciho. In: *Slovenská literatúra* 58 (6), s. 522-537.
- ŠKVARNA, Dušan; 2000. Mladý Ján Francisci. Politický profil štúrovského radikála, In: *Historická Revue* 11 (8), s. 20-22.
- TRNKÓCI, Lukáš; 2019. Kníhtlačiarstvo-účastinársky spolok v Turčianskom Sv. Martine v rokoch 1870 – 1900, In: *Studia Historica Nitriensia* 23 (1), s. 193-210. <https://doi.org/10.17846/SHN.2019.23.1.193-210>

ZAJAC, Peter; 2011. Stredoeurópsky synkretizmus národného umenia devätnásteho storočia, In: *Česká literatura* 59 (6), s. 915-924.

ZUBÁCKA, Ida; 2001. Wpływ działalności oświatowo-wychowawczej Ludovíta Štúra i jego naśladowców na kształtowanie się słowackiej świadomości narodowej w XIX wieku, In: *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis Studia Historica* 1, s. 79-100.

Príspevok je parciálnym riešením projektu *IG-KSV-ET-01-2021/12 Etika v kontexte jej prieniku do diania v spoločnosti.*